

Dámy a pánové, milí přátelé,

v programu konference byla má přednáška ohlášena pod titulem „Změny exilového písemnictví v sedmdesátých letech“. První část se měla věnovat změnám přechodu z jedné literární oblasti do druhé a strukturálním vývojovým profilům jednotlivých literárněvědných pracovníků. Vybral jsem si osobnosti, kterým kriticky a především objektivně nebyla věnována dostatečná pozornost, ať již v oblasti vědy či odborné žurnalistiky. Na to bylo poukázáno i v zahraničním tisku. Měl jsem na mysli prof. René Wellka, který zemřel před pěti lety ve Spojených státech (byl vídeňským rodákem a vážil si malé zaalpské republiky), dále prof. Francise Dvorníka, významného byzantologa a znalce českého baroka a konečně z mladší generace Karla Vránu, bývalého rektora Nepomucena v Římě a profesora na neapolské a pak Lateránské univerzitě a konečně po pádu komunismu na Karlově univerzitě, který žije mezi námi, stejně jako slavistu Antonína Měšťana, bývalého profesora na univerzitě ve Freiburgu.

Rozhodl jsem se však jinak – ve svém životě jsem utrpěl ránu: před kratičkou dobou zemřel můj bratr, senátor, vysokoškolský profesor a skautský pracovník Josef Kratochvil. (Z této rány jsem se ještě zcela nevzpamatoval.) Žili jsme v exilu přes čtyřicet let, i když každý žil v jiné spolkové zemi. On ve Württenberku a já v Bavorsku. Procestoval mimo jiné na výzkumných filmových výpravách poušť Kalahari, stejně jako prožil několik týdnů se svými studenty mezi Laponci. Zemřel 11. května 2001 v nemocnici v Esslingen u Stuttgartu ve věku osmdesáti šesti let. Rodákem byl z Pozořic u Brna a jeho přáním bylo, aby byl pochován v Brně do rodinné hrobky Kratochvilů.

Vědecky pracoval s rakouským profesorem Konradem Lorenzem, který byl vedoucím Max-Planck Institut pro obor Verhaltensphysiologie v Seewiesenu. Nebyl ovšem jeho ryzím stoupencem a šel mnohdy i protichůdnými cestami. Vědecky publikoval především německy, norsky a anglicky, ale jeho první kniha vyšla česky (*Problém zoopsychologie a zoosociologie*. Stuttgart, Mnichov 1954).

Než přejdu do jiné jeho pracovní oblasti, chtěl bych se krátce zmínit o jeho studiích na Masarykově univerzitě v Brně, kde byl nadšeným posluchačem prof. Arnošta I. Bláhy a psychologa Viléma Chmelaře, který ocenil jeho disertační práci *Problém orientačního smyslu ptactva*. Vedle MU studoval také na Vysoké škole lesního inženýrství v Brně a spolupracoval s vědci tohoto ústavu prof.

Bayerem a Oktaviánem Farským. Po komunistickém puči 1948 jsme museli uprchnout do zahraničí – oba jsme byli vyloučeni tzv. Akčními výbory z Masarykovy univerzity. A naše společné cesty se pracovníě rozešly. Věnoval jsem se výlučně literární historii a rozhlasu a bratr svému oboru.

Vedle vědecké práce se bratr jako univerzitní profesor a skautský instruktor věnoval mládeži v exilu jako nikdo před ním a nikdo po něm! Píší o tom v druhém díle ...*za ostatními dráty a minovými poli...* (Mnichov, Plzeň 1998). Zde zůstává nesplacený dluh, i když byl jmenován čestným občanem Brna. V letech 1952 až 1955 byl pracovníkem speciální jednotky US Army. V tomto období vznikla jedna z jeho nejvýznamnějších próz (*Nejvěrnější*), pojednávající o římském legionáři, kterého zavraždili Germáni (v sbírce *Ptačí melodie*, Mnichov 1954, edice Lucernička). Po návratu z USA založil vynikající a dodnes nedooceněnou Československou dálkovou školu v exilu. Její hlavní programy a edice jsou otištěné ve zkratce v II. a III. díle ...*za ostatními dráty a minovými poli...* Doma o Dálkové škole nevěděli téměř nic. O exilovém školství se však doma mluvilo, o jeho eventualitě již v roce 1947. A návrhy přišly od různých osobností i různých světových názorů. Tyto osobnosti byly a zůstanou velikány našeho národa. Mnozí z nich byli popraveni, jako dr. Milada Horáková, Závěš Kalandra, Josef Kepka a další. Podle prokurátora Urválka „tito zločinci způsobili velké škody lidu a budování socialismu a oddanosti Klementu Gottwaldovi a věrnosti našich národů SSSR“! V politických procesech nepadlo nikdy ani slovo o existenci Čs. dálkové školy. Estébáci a soudcové uměli rychle mučit a popravovat a jak poukázal Karel Kaplan, v Českoslovenku bylo v té době popraveno více lidí než ve všech tzv. lidových demokraciích dohromady. Píší o této tragédii jedině proto, že exilová mládež byla o komunistické třídní justici dobře informována právě v Dálkové škole. Uvedl jsem tuto ilustraci proto, že Dálková škola nevyučovala jen mateřštině či zeměpisu, nýbrž informovala mládež o tom, co se doma dělo. Stalo se tak na přání vedoucího školy, Josefa Kratochvila.

Před časem měli ti, kdo se považují za znalce exilové literatury, konferenci. Nikoho z nás pro jistotu nepozvali, ale ani A. Zacha a F. Knoppa, skutečné znalce! Mluvilo se o nás bez nás! Pořadatelem nebyl Ústav pro českou literaturu, ale jiná organizace. Nechávám to bez komentáře. Po smrti Josefa Kratochvila bych chtěl jenom říci těmto „znalcům“, aby si přečetli alespoň dvacet knih pro mládež a o lásce k přírodě. Bratrovi bylo lhotejno, že ho ignorují (výjimku tvořil jen Ladislav Soldán) bez znalosti jeho díla, a řekl mi jen: „Nejsou důležití, nebyli ostatně nikdy. Čas mlčením pohřbí spolehlivě je i jejich brožury.“

Josef Kratochvil (J. K. Baby; Jiří Jemar) napsal sedmáct knih a brožur o přírodě, ptactvu a především o skautech. Závěrem chci jmenovat alespoň některé,

jež charakterizují celé jeho zčásti opomíjené dílo. Jeho oborem na Masarykově univerzitě byla i psychologie. Psychologie mládeže dominuje ve všech jeho prózách, dokonce i v prvotině, kterou napsal v osmnácti letech, *Stateční hoši*. Dosáhla sedmnácti vydání, v zahraničí dvě. Česká kulturní rada v zahraničí, kterou vedl prof. Oklahomské univerzity Robert Vlach, ocenila jeho prózy *Kniha o životě zvířat*, Lund 1957. Stejného ocenění dosáhla i u jury Křesťanské akademie, kterou vedl prof. Karel Vrána. Z dřívějších knih bych chtěl upozornit na titul *Káča z obory*, 1938, rozšířeno 1972, Stuttgart; *Černohřbet*, původně román o muflonovi, vycházel také v olomouckém dlouholetém deníku *Našinec*, než jej komunističtí propagandisté zakázali a doslova vykradli; *Král motýlů*, Brno 1946; *Kuhák – chvojnický výr*, první vydání Brno 1943, Stuttgart 1960; *Z ptačí kroniky*, Přerov 1993; z několika učebnic bych upozornil na čítanku *Má vlast*, která stojí na čestném místě. Její první vydání vyšlo už v roce 1958 ve Stuttgartu a obsahovalo i novinky autorů, kteří začali tvořit v exilu. Je také nutno uvést několikaleté Kratochvilovo redigování revue *Ethologie*, která otiskla řadu článků o dětské literatuře a zanikla jeho smrtí.

Čas se mi již naplnil, prosil bych vás však, abychom povstali a uctili památku tohoto sociálně citícího, skromného člověka a velkého českého exilového vědce.